

СЕКЦІЯ 4

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ В ШКОЛІ ТА ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

овто-

Т.В.Дорошенко

Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР – ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Удосконалення національної системи освіти в Україні, реалізація концепції безперервності можливі за умов реального вирішення проблеми наступності в організації навчально-виховного процесу. Наступність, провідною функцією якої є забезпечення неперервності поступально-висхідного розвитку дитини впродовж перехідних вікових періодів, запобігає кризовим явищам у цьому процесі. Тому не випадково в Державному стандарті початкової загальної освіти наголошено на необхідності врахування наступності, починаючи вже з добору змісту середньої освіти з тим, щоб забезпечити цілісність, поступальний характер, розвиток (Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа, 2001. – № 1. – С. 28-54).

Національне виховання школярів є важливим змістом середньої освіти, що визначається потребами духовного відродження України. Наступність у цьому процесі забезпечує поступальний характер розвитку в учнів національної самосвідомості, любові до народу, "вироблення умінь власноручно примножувати його культурно-мистецькі надбання" (Концепція національного виховання // Початкова школа, 1995. – №2. – С. 52).

Серед загальнонаціональних культурних цінностей таких, як мова, живопис, прикладне мистецтво, архітектура та ін., що є важливими факторами забезпечення наступності у національному вихованні, особливе місце посідає музичний фольклор.

Основоположник української фольклористики Ф.Колесса писав: "З усіх галузей народної творчості найбільш характерною для духу українського народу є його народна музика. Український народ, обдарований вже від природи тонким музичним почуттям і надзвичайною співлюбністю... у музиці з найбільшою безпосередністю розкри-

виконання
її чи
лення

ває свою душу, свою розміряно-меланхолічну вдачу" (Колесса Ф. Музикознавчі праці. – К., 1970. – С. 248).

Велику цінність музичного фольклору підкреслювало багато прогресивних діячів, педагогів, філологів, музикантів, етнографів.

С.Людкевич, К.Квітка, Леся Українка, І.Франко, М.Гоголь та інші відомі творці вважали фольклор духовним конденсатом нації та звуковою пам'яткою минулих століть нашого народу.

Підкреслюючи значення фольклору в становленні особистості, В.О.Сухомлинський зазначає: "Мелодія і слово рідної пісні – це могутня виховна сила, яка розкриває перед дитиною народні ідеали і надії" (Сухомлинський В.О. Вибр. тв.: У 5 Т. – К., 1977. – Т.3. – С.187).

Завдяки накопиченню педагогічного досвіду багатьма поколіннями народна система музичного виховання сприяла розвитку національної музичної самобутності. Завдяки ж педагогічній діяльності музикантів та етнографів (М.Леонтовича, К.Стеценка, С.Людкевича, К.Квітки, Ф.Колесси та інших) розроблялась система навчання, де важливе місце в національному вихованні відводилось саме фольклору.

Немовляті від моменту народження співались колискові пісні. Колискова пісня ставала першою музикою в житті маленької людини, тому їй надавалось важливе значення. Ця пісня сприяла встановленню духовного контакту між матір'ю та дитиною, заспокоювала, чудодійно впливала на почуття, душевне та фізичне здоров'я дитини.

З перших місяців життя для немовляти виконували пестушки, забавлянки – коротенькі пісеньки або віршики, щоб викликати в неї радість, допомогти їй позбутися почуття самотності чи просто відволікти її від непріємних вражень. Ці пісні сприяли гармонійному розвитку дитини: активізували її, розвивали фізично завдяки численним рухам, впливали на розвиток мовлення, на вміння ототожнювати поняття, відображені в слові, з навколишнім світом. Адже світ таких пісень – село, хата, родина, пташки, тварини.

З часом майже всі пісні, завдяки доступності, переймалися дитиною. За їх допомогою розвивався голосовий діапазон, відчуття ритму та форми, активний слух.

У дошкільному віці основою пізнання світу та вироблення певних навичок стає гра. Народні ігри, як правило, супроводжувалися співом. Музика засвоювалась у невимушеній ігровій формі, а інтерес до гри сприяв багаторазовим виконанням уже відомих мелодій. У музичному вихованні це був важливий етап переходу від найпростіших до більш складних мелодій. Цьому сприяла також участь дітей в обрядах та виконання обрядових мелодій, доступних дітям.

Починаючи з 5-6 років, діти починали переймати найяскравіші необрядові пісні й танці дорослих, в підлітковому віці – дівочі та парубочькі пісні.

Важливу роль у народній системі виховання відігравала інструментальна музика. Змалку дитині давалися найрізноманітніші свистульки (у вигляді соловейка, півника, глечика) або пищалки, які завдяки незвичним тембрам дуже подобались їй. Коли дитина втрачала інтерес, дорослі ускладнювали завдання, пропонуючи свистульку з двома, трьома, чотирма, шістьма отворами. В результаті виникала можливість творчого комбінування звуків.

Майже всі пастушки розважались грою на сопілці, дримбі, фрілці, окарині. І тільки після освоєння цих інструментів переходили до скрипки, гра на якій вважалася дуже престижною.

Надзвичайно важливу роль у національному вихованні дітей відігравали також народні танці. Вони засвоювались від батьків, родичів, сусідів, друзів, знайомих. Важливість танців підкреслює той факт, що право перейти у старшу підліткову групу виборювалось за допомогою виконання спеціального танцю.

Таким чином, народна система музично-фольклорного виховання забезпечувала неперервність, наступність виховного процесу від початкового етапу – через дошкільний та молодший шкільний період – до середнього шкільного та підліткового віку.

На кожному етапі вирішувалося своє коло завдань: у початковий період – пере-

од співу дорослих для дітей – треба було розбудити любов до музики і створити підготовчу слухову базу для співу. У наступний період ускладнювалися мелодії, збагачувалася репертуар, відбувалося вже усвідомлене знайомство з національними традиціями, символами, святами та обрядами, з історією рідної землі, що розвивало національну самосвідомість, патріотичні почуття.

У сучасних умовах загострення проблеми використання фольклору у вихованні дітей зумовлене тим, що народна пісня майже зникла з побуту, особливо міського, її пропаганда звелася здебільшого до сценічних форм, народні традиції у більшості регіонів забулися.

На наш погляд, для відродження національного виховання дітей важливо:

- відновити народну систему музично-фольклорного виховання;
- забезпечити наступність, взаємозв'язок у змісті програм з музичного виховання для підготовчої групи дитячого садка та першого класу загальноосвітньої школи;
- реалізувати і розвинути вже створену в минулому національну методику вивчення музичного фольклору.

У реалізації цих завдань найбільше допоможе робота комплексу: родина – дитячий садок – школа.

Як зазначає В.В.Мадяр-Новак, найскладнішим у відновленні є найвідповідальніший – перший етап. Виконання колискових, забавлянок ніхто, крім родини не замінить. Сьогодні виховання молодої матері в цьому напрямку здійснюється лише за допомогою відповідної літератури, теле- та радіопередач (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді – Збірник наукових праць. – Київ.: Пед. думка, 1999. – Кн. 2. – С.245). Свого часу угорський педагог З.Кодай в молоді роки на запитання “Коли треба починати займатись музичним вихованням дитини?” – відповідав: “За 9 місяців до її народження”. А в старшому віці поправив: “Я помилявся – за 9 місяців до народження мами”.

Вивчення ж колискових та забавлянок в дитячому садочку має скоріше ігровий та пізнавальний характер. Великого значення в цей віковий період набуває ознайомлення дітей з народними танцювальними рухами, з елементарними народними музичними інструментами, з елементами національних костюмів тощо.

Ігровий період та період початкового освоєння фольклору дорослих може взяти на себе також дитячий садок та початкова школа. При цьому забезпечення наступності у роботі дошкільної та початкової ланки освіти надзвичайно важливе, оскільки відбувається зміна соціального положення дітей у зв'язку з переходом з дитячого садка до школи.

Опора на фольклор, особливо для розвитку дітей молодшого шкільного віку, необхідна, вона закладає основу національного виховання. Згідно з положеннями Державного стандарту початкової загальної освіти, діти повинні мати уявлення про основні жанри музики, зокрема українського фольклору, про народні інструменти, вміти проспівати емоційно, виразно зразки народних, зокрема українських, пісень, грати на українських народних інструментах (сопілка, бубон тощо), відтворювати фрагменти народних обрядів (Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа, 2001. – № 1. – С. 28-54).

Сучасні програми з музики для молодших класів створюють сприятливі умови для успішної реалізації положень Державного стандарту щодо музично-фольклорного виховання. В їх основу покладено насамперед дитячий фольклор, який охоплює словесну творчість дорослих для дітей (колискові пісні, пестушки, забавлянки тощо); творчість дорослих, яка з часом перейшла до дитячого репертуару (заклички, лічилки, ігрові пісні); і безпосередньо дитячу творчість (скоромовки, лічилки). З першого по четвертий класи програмами передбачено вивчення календарно-обрядових пісень (жнивварських, веснянок, колядок і щедрівок). Музичне і поетичне багатство цих творів, що зумовлює широкий віковий діапазон їх виконавців, дає змогу школярам поступово накопичувати фонд народних пісень.

Широко представлена в програмах народна танцювальна музика. Виконання школярами танцювальних і пластичних жестів під час слухання народних танців "Гопак", "Аркан", "Козачок" та ін. сприяє засвоєнню характерних рис народної танцювальної творчості, розвитку вміння створювати власні рухи.

Враховуючи національні традиції й досвід інструментального музикування, програми включають до змісту уроку, починаючи з 2-го класу, навчання гри на *сопілці*, українському народному інструменті. Це сприяє залученню учнів до активних і захоплюючих форм музикування, розвитку музичного слуху, вихованню навичок ансамблевої гри, *підготовлі до двоголосного співу*.

Важливе місце у програмах посідає ознайомлення учнів з інструментальною музичною творчістю українського народу. Це і знайомство з українськими народними музичними інструментами, з найпоширенішим у минулому в Україні типом народного інструментального ансамблю – троїстими музиками.

Соціально-економічні перетворення в державі зумовили тенденції до створення нових освітньо-виховних закладів, які об'єднують дошкільну та початкову ланку освіти в єдину педагогічну систему навчально-виховних комплексів – "школа – дитячий садок". Це вимагає більш тісного взаємозв'язку у змісті програм з метою забезпечення наступності в роботі дитячого садка і школи з вивчення музичного фольклору.

Велика відповідальність у справі народного виховання лежить на вихованнях педучилищ та педагогічних інститутів. В Угорщині, Румунії, Словаччині народне виховання поставлене на високий рівень. Так, в Угорщині, щоб стати вихователем дитячого садка, необхідно скласти іспит на знання 200 – 300 народних пісень, які б підходили для дитячого виховання. На наш погляд, необхідно збільшувати народно-пісенний багаж майбутнього вихователя за період навчання.

Варто уваги те, що залучення студентів до народного мистецтва має бути спрямованим не лише на слухання і виконання пісень, а й на активне опанування джерел національного фольклору. Його вивчення слід пов'язувати з відповідною інформацією про історію України, практичними заняттями з народознавства, фольклорними експедиціями тощо. Такий шлях дозволяє зацікавити студентів творами даного жанру і водночас активізувати формування їх світогляду.

Важливою також є робота зі студентами над виконавською творчою інтерпретацією народних пісень, бо тільки у процесі активної самостійної діяльності можна осягнути глибини образно-емоційного змісту пісенного мистецтва, закладену в ньому народну мудрість.

Виконавська практика є необхідною і з точки зору підготовки студентів до естетичного виховання в школі. Саме володіння голосовим апаратом, уміння розвивати вокально-хорові навички у дітей, знання специфіки народного співу, особливостей його звукоутворення допомагає вчителю плідно проводити позакласну виховну роботу з учнями, залучати їх до художньої самодіяльності, створювати гуртки та клуби аматорів народного мистецтва.

Таким чином, український музичний фольклор – надзвичайно цікава і продумана народна система музичного, національного виховання, яка створює сприятливі умови для забезпечення наступності виховного процесу. Отже, реалізація наступності у змістовному (зміст, форми, методи) та організаційному (взаємодія дитячого садка, школи та сім'ї) напрямках має сприяти неперервності у формуванні духовності, національної самосвідомості особистості шляхом вивчення музичного фольклору впродовж дошкільного та молодшого шкільного віку.